

Hobbes, Locke i Rousseau

Guia d'estudi

1. La moderna teoria política

- 1.1. El contractualisme social.** En el segle XVII té lloc la transformació de l'origen diví del poder i apareix la moderna teoria del contracte social. L'Estat és fruit d'un pacte entre els ciutadans.

2. Hobbes

- 2.1. Biografia i context històric**
- 2.2. El contracte social.** Els homes són essencialment iguals. En l'estat de naturalesa «l'home és un llop per a l'home». L'home per salvaguardar la seva seguretat renuncia a la seva llibertat i pacte viure en societat sota el poder de l'Estat.

3. Locke

- 3.1. Biografia i context històric**
- 3.2. Un pacte liberal.** En l'estat de naturalesa els homes gaudeixen d'uns drets naturals (propietat privada...). L'home pacte viure en societat per salvaguardar aquests drets naturals. L'Estat està al servei dels ciutadans.
- 3.3. La divisió de poders.** Per evitar l'absolutisme polític, Locke proposa la divisió de poders en: legislatiu, executiu, i federatiu.

4. Rousseau

- 4.1. Biografia i context històric**
- 4.2. L'home natural i l'home històric.** L'home en estat de naturalesa és bo "Mite del bon salvatge". L'home social és dolent, egoista i depravat.
- 4.3. El contracte social.** La solució passa pel contracte: tots, forts i febles, arriben a l'acord de lliurar les seves voluntats, no a un sol d'entre ells (absolutisme de Hobbes), ni inclús, a un parlament (Locke). Cadascú es dona al tot, però a ningú en particular: Democràcia directa o sobirania democràtica.
- 4.4. Teoria de l'educació.** La finalitat de l'educació és fer lliures als homes. L'educació ha de ser també natural, el nen hauria d'aprendre a pensar en contacte directe amb les coses i amb la natura.

Hobbes, Locke i Rousseau

Apunts

1. La moderna teoria política

Coincidint amb l'empirisme es produeix a Anglaterra un gir del plantejament polític: d'una concepció que veu el poder com un do diví es passa a una concepció que el veu com a **convencional**. Segons el **contractualisme social**, ni l'Estat ni el poder es fonamenten en Déu, sinó que són una creació humana, fruit d'un hipotètic pacte. Aquesta concepció constituirà una de les bases teòriques fonamentals per a les democràcies modernes.

1.1. El contractualisme social

Fins aquest moment, el caràcter social de l'ésser humà no havia desvetllat gaire interès perquè es veia com un fenomen natural, que simplement era així i que no es podia modificar. Tradicionalment es considerava que els éssers humans naixien formant part d'una societat i hi ocupaven una posició a la qual anaven associats uns deures. Els uns eren responsables de protegir i emparar de les agressions internes i externes; uns altres tenien el deure de vetllar pel benestar espiritual de la comunitat; però la majoria carregaven amb les tasques més feixugues i desagrades: treballar i proveir de tot el necessari per a subsistir. D'entre tots, uns quants escollits gaudien del dret diví de manar i ser obeïts, eren els que detentaven en la seva persona tot el poder polític de l'Estat.

En el segle XVII, esdeveniments històrics com ara les guerres i els conflictes religiosos feien **difícil de justificar la concepció divina del poder**. A més, el creixement d'una nova classe social, la burgesia (amb el seu treball havia de mantenir els injustos privilegis de les classes dominants), i les seves reivindicacions d'igualtat faran trontollar la visió inamovible i incontestable de l'autoritat política.

En aquest context apareix la **teoria del contracte social**, segons la qual **l'Estat** i el **poder** són fruit d'un **pacte** o **contracte** entre tots els membres racionals i lliures que formaran la comunitat. Aquests, conscients de la inseguretat i precarietat que tindrien els seus drets si no hi hagués lleis ni autoritats capaces de fer-los respectar, decideixen lliurement de crear i construir un Estat i sotmetre's, a canvi de protecció, a la seva autoritat. Ara bé, cal tenir present que aquest pacte que descriu l'origen del poder i de la societat no es refereix a un esdeveniment històric real, sinó que es tracta d'una **metafora filosòfica** per tal de remarcar el caràcter convencional i humà de la societat i l'autoritat.

2. Hobbes

2.1. Biografia i context històric

Thomas Hobbes va néixer el 1588 al sud d'Anglaterra. Després d'estudiar a la universitat d'Oxford, exercí de preceptor del fill de lord Cavendish, futur comte de Devonshire. A aquesta casa comtal estarà unit tota la vida i fins i tot hi morirà el 1679. La relació amb el jove Cavendish serà d'una gran importància al llarg de la seva vida. Amb ell viatjarà pel continent, la qual cosa li permetrà contactes diversos i enriquidors. Per exemple, a Itàlia, li donà l'oportunitat de conèixer personalment el gran físic Galileu; a França, es relacionà amb cercles propers al pensament de Descartes.

Pel que fa al context sociopolític, Hobbes va viure de ben a prop els avatars polítics dels quals ja hem parlat abans. En els conflictes entre el rei Carles I i el Parlament, prengué un decidit partit a favor del rei, per la qual cosa es va veure obligat a fugir d'Anglaterra i exiliar-se a París quan les coses anaren malament pel monarca. El 1652, malgrat l'execució de Carles I, Hobbes tornà a Anglaterra i s'instal·là a casa dels Devonshire. Poc després, el 1660, seria restaurada la monarquia en la figura de Carles II, de qui havia estat mestre durant l'exili del monarca a França.

De tota la seva obra, la més reconeguda duu per títol *Leviatan o la matèria, forma i poder d'una república eclesiàstica i civil* (1651), en la qual exposarà la seva teoria política més famosa, la del pacte social. Vegem-la amb una mica més de detall.

2.2. El contracte social

La teoria política de Hobbes comporta un capgirament de la perspectiva tradicional: el **poder** no té un origen diví sinó que **prové de la voluntat dels homes** mateixos. Aquest replantejament polític és conseqüència d'una nova concepció de l'home. Segons Hobbes, els éssers **humans són** essencialment **iguals**, i no han nascut predeterminats per dur a terme tasques diferents en funció d'aptituds diferents. El cert és que els homes gaudeixen de possibilitats semblants, no en el sentit que siguin estrictament iguals

en capacitats (igual de forts, igual d'intel·ligents o igual d'àgils...), sinó que en conjunt tots tenen similars possibilitats d'aconseguir els seus objectius: el qui està menys dotat d'astúcia aconsegueix per la força el que un altre assolix amb la seva intel·ligència.

Aquesta igualtat, unida al **natural egoisme humà** (tots cerquen el seu propi benestar i profit, encara que sigui en detriment dels altres), farà pensar a Hobbes que **la vida sense una autoritat** ferma i temuda seria **un autèntic infern**, ja que tots esdevindrien un perill per a tots. La situació que se'n deriva, juntament amb el desig de viure tranquil·lament en pau i amb seguretat, empenyerà els homes a pactar. Vegem quin és aquest procés.

- **L'estat de naturalesa.** Seria la situació en què es trobaria l'ésser humà abans de conuiu en societat. L'home viuria amb completa llibertat i igualtat, no existirien les lleis ni l'autoritat, per la qual cosa tothom tindria dret a tot o, el que és el mateix, a res, perquè no hi hauria forma de fer-se respectar. A causa de l'egoisme i de la manca de frens, **l'home esdevindria un llop per al mateix home** (*homo homini lupus*), i l'estat de naturalesa es convertiria en un estat de **guerra** generalitzada i constant. Aquesta situació impediria qualsevol avenç o progrés humà: ni agricultura, ni indústria, ni ciència, ni cultura... Ara bé, l'instint d'autoconservació, juntament amb el desig natural de seguretat i tranquil·litat, farà que els homes cerquin la manera de sortir d'aquesta situació de perill constant.
- **El pacte.** La mateixa raó humana i el desig de viure en unes condicions més propícies empenyen els homes a **renunciar a la llibertat** de què gaudien en l'estat de naturalesa i a **pactar una forma de vida** més repressiva però més segura. Així, de manera voluntària, els homes pacten amb els altres homes un contracte per mitjà del qual es traspasa tot el poder a un tercer, que esdevindrà el sobirà a qui tothom se sotmetrà a canvi de protecció. La por als altres, als seus atacs i agressions, fa que l'home abandoni l'estat de naturalesa i se civilitzi.
- **L'Estat o Leviatan.** Aquest pacte, que de manera interessada i voluntària fan tots els homes, constitueix l'origen de l'Estat. Del contracte en sorgeix un sobirà que acapara tot el poder. En realitat, el sobirà no ha de ser necessàriament un monarca personal (pot ser, també, una assemblea), però inevitablement el seu **poder** ha de ser **absolut**. Cap home, organització o institució no pot estar per damunt seu o treure-li una part del seu poder. En altres paraules, el sobirà té una autoritat inalienable que cap membre de la societat pot qüestionar. Només en el cas que el sobirà sigui incapaç d'acomplir la funció per a la qual se li han donat tots els poders (mantenir la seguretat), els súbdits tindran dret a trencar el pacte i derrocar-lo.

Malgrat que la concepció de l'origen de l'Estat de Hobbes és molt moderna, la seva visió pessimista de la naturalesa humana el duu a defensar i justificar un Estat absolutista que es manté per la por i la força com a únic sistema capaç de mantenir l'ordre i la seguretat.

3. Locke

3.1. Biografia i context històric

Locke va néixer l'any 1632 a Wrington, prop de Bristol. Fill d'un home de lleis, viurà en un ambient crític i poc conservador que influirà en la seva educació. Estudià a la Universitat d'Oxford no tan sols filosofia, sinó també ciències naturals com física, química o medicina. El 1667 Locke entaula amistat amb lord Ashley, comte de Shaftesbury, una amistat i col·laboració que perduraran fins a la seva mort el 1704. L'elevada posició social del comte (arribà a ser Canceller d'Anglaterra) li obrí les portes dels ambients socials, polítics i intel·lectuals més prestigiosos d'Anglaterra. Ara bé, aquesta relació que tants beneficis li comportà també li ocasionà greuges quan lord Ashley entrà en desgràcia a causa de les seves idees polítiques. L'oposició a l'absolutisme reial dels Stuart i el suport a un Parlament fort i amb competències el van dur a l'exili. El 1688, amb la caiguda definitiva dels Stuart i l'arribada de Guillem d'Orange, que encarnava uns ideals i plantejaments polítics molt més liberals, Locke tornà a Anglaterra. La *Revolució Gloriosa*, com es coneix aquest esdeveniment, fou un cop definitiu contra el poder absolut dels monarques i comportà un enfortiment definitiu del Parlament. L'obra política de Locke, sobretot el seu *Assaig sobre el govern civil*, es pot interpretar com una justificació o legitimació d'aquest canvi liberal que s'havia cobrat el tron d'un monarca.

3.2. Un pacte liberal

La teoria política de Locke es troba, d'una banda, molt a prop de la de Hobbes, però també a les antípodes del seu absolutisme. Per a Locke, l'origen i legitimació de l'Estat també és fruit d'un pacte entre els individus que formen la societat. De fet, la convivència en societat no s'entén si no hi ha un consentiment per part dels seus membres. Ara bé, aquest contracte, mitjançant el qual es legitima l'Estat, **no comporta la renúncia als drets personals ni la justificació de l'absolutisme**.

Ben al contrari, amb la seva teoria del contracte, Locke pretén precisament justificar la legitimitat de drets personals, com el dret a la subsistència o el dret a la propietat privada. En altres paraules, segons

Locke la submissió al poder polític en cap cas no pot significar una renúncia als drets individuals. L'Estat, des d'una perspectiva liberal, se subordina als interessos individuals.

- **L'estat de naturalesa.** La concepció de l'estat de naturalesa de Locke s'aparta significativament de la idea de guerra constant que en tenia Hobbes. Per a Locke, en aquest estat, a més de gaudir de llibertat i igualtat, els homes posseeixen **drets naturals** (es tenen pel simple fet de pertànyer a l'espècie humana, encara que no es visqui en societat): dret a la subsistència, dret a la propietat, a la salut, a la integritat... Ara bé, tenir dret a tot això no significa que de fet tots aquests drets es respectin, i més si tenim en compte que, en l'estat de naturalesa, no hi ha cap força que tingui prou poder com per a fer-los respectar.
- **El pacte.** Amb la intenció de garantir el compliment d'aquests drets, els homes lliures pacten la seva incorporació a la societat i la creació de l'autoritat. Segons Locke, quan els homes decideixen de constituir la societat, no renuncien als seus drets transferint-los al sobirà; en realitat, el que fan és, precisament, **atorgar als governants el poder necessari perquè els protegeixin**.
- **L'Estat liberal.** D'aquest pacte, doncs, en sorgeix l'Estat, però, al contrari del que passava segons Hobbes, el poder de l'Estat no esdevé absolut sinó representatiu. En altres paraules, els governants estan al servei dels individus, ja que aquests renuncien a part de la seva llibertat perquè l'autoritat protegeixi els seus drets. En el cas que el sobirà no compleixi la funció per a la qual ha estat instaurat, el poble té dret a la insurrecció i al trencament del pacte.

3.3. La divisió de poders

La diferència més evident entre el plantejament polític de Hobbes i el de Locke és que en el primer cas la teoria del contracte social serveix per a legitimar l'absolutisme polític, mentre que en el segon el contractualisme és una **defensa del liberalisme** i un atac frontal i explícit a l'autoritarisme reial. Un dels punts clau per tal d'evitar l'absolutisme reial és, segons Locke, la divisió de poders. El poder no es pot concentrar en unes úniques mans, perquè aquest seria el camí més ràpid per a la corrupció i l'absolutisme. Locke sostindrà que en qualsevol sistema polític es poden distingir, i de fet s'han de distingir, **tres tipus de poder: legislatiu, executiu i federatiu**.

- **Legislatiu:** el parlament elabora les lleis.
- **Executiu:** el monarca aplica les lleis i en sanciona l'incompliment.
- **Federatiu:** S'estableixen les aliances i el seu trencament.

4. Rousseau

4.1. Biografia i context històric

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) va néixer a Ginebra, però passà la major part de la seva vida a França. Si bé col·laborà en la redacció de l'*Enciclopèdia* amb els filòsofs de la Il·lustració, ben aviat s'enemistà amb ells, i arribà a ser el contrapunt a l'optimisme intel·lectual dels pensadors il·lustrats. I és que mentre aquests tenien una fe il·limitada en **la raó**, ell la veia com **una de les causes de la corrupció humana**. La personalitat de Rousseau era complexa, turmentada i contradictòria: s'enfrontà al racionalisme dels il·lustrats sense deixar ell mateix de ser un enciclopedista il·lustrat; va dur a terme una gran investigació sobre l'educació dels nens, però abandonà els seus fills en un hospici; visitava salons de dames il·lustrades i, en canvi, es casà amb una serventa analfabeta...

Durant tota la seva vida, dues idees van turmentar Rousseau: que obrava malament malgrat ser bo, i que la societat era profundament injusta i el perseguia constantment. Aquestes dues obsessions el van dur a establir la teoria següent: l'home és naturalment bo, però actua malament forçat per la societat que el corromp. El 1762 publicà *El contracte social* i *Emili o sobre l'educació*. El mateix any, totes dues obres foren condemnades a París i a Ginebra. *Emili* és una exposició sobre la bondat natural de l'home i sobre la manera com la societat, amb la seva influència, malmet aquesta bondat; proposa un model educatiu que faci emergir la bondat innata latent en cada nen. En *El contracte social* s'analitzen de manera sistemàtica els drets i llibertats polítiques dels homes i la sobirania popular.

Rousseau mai no trobà la pau que cercava. Els seus principis i els seus gustos marxaven per camins diversos; la seva vida fou una constant **tensió entre l'ideal i el real**, entre el que hauria de ser i el que era. D'altra banda, Rousseau va viure durant la Il·lustració, però no corresponia plenament a aquesta època: la seva vida i la seva obra foren una anticipació del Romanticisme que seguirà la Il·lustració. Ell, tal com farien després els romàntics, donà primacia al **sentiment natural, no pas a la raó** il·lustrada.

4.2. L'home natural i l'home històric

Rousseau, de la mateixa manera que Hobbes, parla d'un estat natural de l'home, però, en radical oposició a Hobbes, imagina l'**home natural** com un ésser **bo i feliç**, sense preocupacions i sense indústria, sense llenguatge i sense llar, allò a tota guerra i a tot lligam. L'home primitiu que descriu Rousseau, mogut per dos impulsos bàsics —l'amor a si mateix i la compassió—, és un ésser innocent i generós com un

infant; en ell no hi ha separació entre el que és i el que sembla, entre el que sent, el que pensa i el que fa. La literatura de viatges, abundant en l'època de Rousseau, confirmava l'estat natural de l'home com a “**bon salvatge**” a causa dels relats enregistrats per diversos exploradors; un home primitiu d'escasses necessitats, de passions asossegades, mancat de vicis, vivint en pau i harmonia amb la natura.

Però l'home ha esdevingut quelcom ben oposat al que era en el seu estat originari. L'home contemporani de Rousseau, l'home històric, ha perdut la bondat original; la seva innocència s'ha transformat en degeneració i la seva sinceritat ha esdevingut hipocresia. L'**home històric** és un ésser **vil, egoista, depravat, ple d'odi**. Ara bé, aquest home històric no pot mostrar públicament la seva degeneració: li cal emascarar la seva vilesa, el seu egoisme i les seves passions. Per aquest motiu, adopta un comportament il·lustrat, que inclou la cortesia, l'art de parlar bé, la tècnica de l'aparença, és a dir, tot allò de què tenen cura les ciències i les arts. Els temors, l'odi i la traïció s'amaguen contínuament sota aquesta **màscara** que anomenem **educació**. Així, aquesta màscara resulta doblement odiosa, perquè evita haver de reconèixer la degradació i, d'aquesta manera, impossibilita la regeneració de l'home.

Què inicia el canvi des de l'estat natural fins a la degeneració i la desigualtat? Per a explicar el canvi, Rousseau parla d'una situació problemàtica per al “bon salvatge”: els arbres esdevingueren alts, els fruits insuficients i els recursos escassos. Aleshores, l'home tingué por, fabricà armes i, per a sobreviure, abandonà l'estat natural; a partir d'aquí, s'obriren pas la propietat, la dominació i la desigualtat social.

4.3. El contracte social

Rousseau era conscient que és inútil somniar en un retorn a l'estat natural de bondat i innocència, però pensava que hi ha una **possibilitat de regeneració moral de l'home**, possibilitat que es troba en el contracte o **pacte social**. El contracte és l'intent d'harmonitzar individu i societat, de legitimar l'ordre social conservant la llibertat política.

Un cop perdut l'estat de natura, l'home, per a la seva supervivència, es veu impulsat a constituir associacions que protegeixin, no tan sols les seves persones i propietats, sinó també la seva llibertat. **Homes associats** que, amb **llur pacte**, fan possible la **voluntat general**. L'essencial en el pacte social és l'intercanvi següent: cada ésser humà posa en comú la seva persona i tot el seu poder sota la direcció de la voluntat general i, a canvi, cada membre de la societat és acollit com a part indivisible del tot.

El pacte representa el reconeixement del que és universal per damunt del que és particular, de la justícia sobre l'instint, del social sobre el natural. Després del pacte, obeir i sotmetre's a la llei dictada per la voluntat general és ser lliure, és obeir-nos a nosaltres mateixos. D'aquesta manera, Rousseau fa una valoració positiva de l'estat civil sorgit del pacte i de les seves lleis, fruit de la voluntat general. Si l'home històric era un ésser depravat i vil, l'home civil, encara que no pugui retornar a l'estat de natura original, pot recuperar i regenerar part del bé, de la felicitat i de les llibertats passades.

Rousseau distingeix entre **voluntat general** i “voluntat de tots”. La voluntat general té un subjecte universal, el **poble sobirà** i el seu objecte és **el bé comú**. En canvi, la “voluntat de tots” no és més que una suma de voluntats particulars. Si els ciutadans formen faccions o partits amb voluntats pròpies, aleshores el resultat s'allunya de la voluntat general. Així, la voluntat general no es pot identificar, plenament, amb la suma de voluntats particulars que es manifesten en un vot majoritari o, fins i tot, unànim. Però si cada ciutadà vota amb plena independència, les diferències existents entre ells quedaran compensades i el resultat sí que expressarà la voluntat general. Cal, doncs, que els ciutadans estiguin degudament informats i se suprimeixin les societats parcials dins l'Estat; aleshores, el vot de la majoria expressarà la voluntat general. La voluntat general és la dels ciutadans units en assemblea: una **democràcia directa**, no una democràcia representativa com la nostra.

4.4. Teoria de l'educació

Per a Rousseau, l'educació tradicional oprimeix i destrueix: el nen neix lliure i bo, però l'educació anul·la la seva llibertat; l'educació no ha de servir per a produir homes civilitzats que viuen i moren en l'esclavatge. Rousseau somnia en una nova educació que condueixi al **desenvolupament natural del nen**. Critica l'educació basada únicament en llibres i més llibres, critica l'educació artificial i repetitiva. El nen hauria **d'aprendre per ell mateix**, aprendre a pensar en contacte directe amb les coses i amb la natura. L'educació té com a **objectiu** formar **un home lliure** i, per tant, ha d'afavorir el desenvolupament de la intuïció i del sentiment. Rousseau pensa que la **moralitat** es fonamenta en sentiments **naturals**, com ara l'amor a ell mateix i l'amor als altres, sentiments que l'educació ha de potenciar; d'aquesta manera apareixerà un veritable ciutadà que tindrà les seves arrels en la **bondat de la naturalesa humana**.

Emili, el llibre en què Rousseau exposa les seves idees pedagògiques per mitjà de la descripció d'un procés educatiu, és una construcció ideal. Seria un error considerar-lo, al peu de la lletra, un tractat sobre l'educació. Més aviat és un model utòpic, un ideal que aspira a modificar les condicions educatives del noi (Emili) i la noia (Sofia, la futura esposa d'Emili).